

1932–1933. – Луцьк, 2006. – С. 10–17.

8. Роженко М. Голодомор 1932–1933 років і українізація // Голод 1932–1933 років в Україні: причини та наслідки / ред. В. А. Смолій. – К.: Наукова думка, 2003. – С. 107–114.

9. Максудов С. Демографічні втрати населення України в 1927–1938 рр. // Голод в Україні 1932–1933. – Луцьк, 2006. – С. 18–31.

10. Мейс Д. У злочині геноциду винними були Сталін і його оточення // Віче. – 2003. – № 3. – С. 28.

11. Лук'яненко Л. Необхідно, щоб і ООН визнала факт геноциду // Віче. – 2003. – № 3. – С. 27–26.

12. <http://incognita.day.kiev.ua/arkivni-dokumenti-pro-golodomor-1932-1933-r.html>

13. Шульга І. С. Голод на Поділлі. – Вінниця, 1993. – 223 с.

14. Вінницький обласний державний архів. – Ф. 136. – Оп. 3. – Спр. 62.

15. Там само. – Ф. 927. – Оп. 1. – Спр. 185.

16. Табачник Д. Голод 33-го – цинічна форма політичного терору проти українських хліборобів // Віче. – 2003. – № 3. – С. 24–26.

### References

1. Kul'chyc'kyj S. Golodomor 1932–33 rr. v Ukraїni jak genocyd: trudnoshhi usvidomlennja. – K.: Nash chas, 2008. – 424 s.

2. Kul'chyc'kyj S. Opir seljanstva sucil'nij kolektyvizacii' // Ukraїns'kyj istorychnyj zhurnal. – 2004. – № 2. – S. 31–50.

3. Kul'chyc'kyj S. Stalins'kyj teror golodom i jogo demografichni naslidky // Golod 1932–1933 rokov v Ukraїni: prychny ta naslidky / red. V. A. Smolij. – K.: Naukova dumka, 2003. – S. 1931.

4. Korol' V. Tragedija golodu 1932–1933 rr.: pogljad z vidstani chasu // Istorija v shkoli. – 2003. – № 11–12. – S. 27–33.

5. Marochko V. Golodomor v Ukraїni // Personal. – 2002. – № 9. – S. 21–24.

6. Marochko V. I. Genocyd v Ukraїns'komu seli 1932–1933 rokov: istoryko-politologichnyj aspekt // Golod 1932–1933 rokov v Ukraїni: prychny ta naslidky / red. V. A. Smolij. – K.: Naukova dumka, 2003. – S. 32–43.

7. Malenkovych V. Golod 1933 roku v Ukraїni // Golod v Ukraїni 1932–1933. – Luc'k, 2006. – S. 10–17.

8. Rozhenko M. Golodomor 1932–1933 rokov i Ukraїnizacija // Golod 1932–1933 rokov v Ukraїni: prychny ta naslidky / red. V. A. Smolij. – K.: Naukova dumka, 2003. – S. 107–114.

9. Maksudov S. Demografichni vtraty naselennja Ukraїny v 1927–1938 rr. // Golod v Ukraїni 1932–1933. – Luc'k, 2006. – S. 18–31.

10. Mejs D. U zlochyni genocydu vynnymy byly Stalin i jogo otocennja // Viche. – 2003. – № 3. – S. 28.

11. Luk'janenko L. Neobhidno, shhob i OON vyznala fakt genocydu // Viche. – 2003. – № 3. – S. 27–26.

12. <http://incognita.day.kiev.ua/arkivni-dokumenti-pro-golodomor-1932-1933-r.html>

13. Shul'ga I. S. Golod na Podilli. – Vinnycja, 1993. – 223 s.

14. Vinnyc'kyj oblasnyj derzhavnyj arhiv. – F. 136. – Op. 3. – Spr. 62.

15. Tam samo. – F. 927. – Op. 1. – Spr. 185.

16. Tabachnyk D. Golod 33-go – cynichna forma politychnogo teroru proty Ukraїns'kyh hliborobiv // Viche. – 2003. – № 3. – S. 24–26.

**Bogatchuk S. S.**, candidate of historical sciences, the senior lecturer of Faculty of history and philosophy of the Vinnytsia National Agrarian University (Ukraine, Vinnytsia), [svetabogatchuk@ukr.net](mailto:svetabogatchuk@ukr.net)

### Manmade famine of 1932–1933: page history

According to scientific and publicistic sources one of the most important periods of the Ukrainian history: Starvation of 1932–1933 as genocide against the Ukrainian people during the collectivization of agriculture is considered in the article.

**Keywords:** collectivization, plan of grain purchases, Starvation, genocide, demographic situation.

**Богатчук С. С.**, кандидат исторических наук, доцент кафедры истории Украины и философии, Винницкий национальный аграрный университет (Украина, Винница), [svetabogatchuk@ukr.net](mailto:svetabogatchuk@ukr.net)

### Голодомор 1932–1933 гг.: страницы истории

В соответствии с научными та публицистическими источниками анализируется один из важных периодов украинской истории: Голодомор 1932–1933 гг. как геноцид против украинского народа во время коллективизации сельского хозяйства.

**Ключевые слова:** коллективизация, план хлебозаготовки, геноцид, Голодомор, демографическая ситуация.

\* \* \*

УДК 94(477)

**Придубайло О. М.**  
аспірантка кафедри історії та археології  
слов'янських народів, Національний педагогічний  
університет ім. М. П. Драгоманова  
(Україна, Київ), [prydybaylo@gmail.com](mailto:prydybaylo@gmail.com)

### Зміни в національній політиці радянської України в 30-ті рр. ХХ ст. на прикладі німецької та польської нацменшин

Національна політика Радянської держави в 30-ті рр. ХХ ст. мала ряд характерних рис – передусім це посилення репресій та згортання політики задоволення національних інтересів. Наразі національне питання є не менш гострим та актуальним як для світової спільноти, так і для нашої країни зокрема. Для його розкриття в згаданий період було використано описовий, аналітичний та узагальнюючий методи, за допомогою яких визначено, що в 30-ті рр. ХХ ст. розпочалась антинаціональна кампанія, де поряд із звинуваченнями в українському “націоналізмі” мали місце заяви про “фашистів” і “шпигунів” з середовища національних меншин. Поштовхом до змін у національній політиці щодо нацменшин стали зовнішньополітичні та внутрішні чинники, такі як передовсєнна загроза на міжнародній арені, провали у здійсненні колективізації, вину за яких поклали на “шкідників”, “класово-ворожих елементів”, “націоналістів”, “шпигунів” тощо. Репресивні акції мали під собою відповідну законодавчу базу та включали такі заходи як звільнення з роботи, ліквідацію навчальних закладів, національних театрів та видавництва, переселення та ув'язнення.

**Ключові слова:** національні меншини, репресії, національна політика, переселення.

В 30-ті рр. ХХ ст. на міжнародній арені спостерігалось погіршення відносин СРСР з Німеччиною та Польщею, а їх населення розглядалось як потенційна база “фашистської” діяльності в країні. Така ситуація позначилась на національній політиці Радянської держави в зазначений період, що й зараз залишається важливою та актуальною проблемою сучасної української історії.

Одним із заходів боротьби з “антирадянськими” елементами стала чистка навчальних закладів – звільнення з роботи, арешти й закриття. Для цього 19 квітня 1934 р. Оргбюро ЦК КП(б)У прийняло рішення “Про виконання постанови листопадового Пленуму ЦК і ЦК КП(б)У та Політбюро ЦК КП(б)У від 13 грудня 1933 р. “Про кадри шкіл нацменшостей”, в якому зазначалося, що “обласні партійні комітети, особливо Київський та Вінницький... не зрозуміли того, яке місце в планах контрреволюційної роботи ворога на Україні займає ставка на виховання в польських та німецьких школах молодого покоління в антирадянському дусі, а звідси і організоване розставлення ворогом своїх кадрів – вчителями, завідуючими школами, студентами педінститутів та педтехнікумів, викладачами педагогічних учбових закладів” [7, с. 125]. “Перекручування” національної політики в навчальних закладах нібито сприяло підривної діяльності серед населення.

Поряд із закриттям навчальних закладів, театрів, національних видавництв та інших навчальних та культурно-освітніх установ проводилася реорганізація національних адміністративно-територіальних одиниць. 9 грудня 1934 р. Політбюро ЦК КП(б)У прийняло постанову “Про німецькі райони”, в якій ставилось завдання “продивитися всі німецькі райони для визначення необхідних заходів... у кожному районі та сільраді... ретельно продивитися склад керівних кадрів названих районів, а також намітити заходи в галузі школи”. 17 серпня 1935 р. Політбюро ЦК КП(б)У прийняло постанову “Про Мархлевський та Пулинський райони”,

Збірник наукових праць “Гілея: науковий вісник”

найбільші національні осередки на території тогочасної України, на підставі якої ці адміністративно-територіальні одиниці у Київській області були розформовані через їхню “економічну слабкість” [7, с. 131].

Стосовно звільнення з роботи як одного з способів чистки серед національних меншин варто зазначити, що в 30-х рр. громадяни німецької та польської національностей, а також представники інших національних груп були звільнені з великих оборонних підприємств України. Основне місце серед кандидатів на звільнення займали німці, поляки, румуни та ін.

Для прикладу розглянемо стан справ на Київському Червонопрапорному заводі в ці роки. У доповідній записці Київського обкому КП(б)У “Про перевірку партдокументів та про стан кадрів на Київському Червонопрапорному заводі” (27 жовтня 1935 р.) зазначалось: “... Назаводі працює біля 300 чоловік, які не повинні бути допущені на завод. Серед них особливу увагу привертають такі особи: Шербан І. Г. Бригадир зборочного цеху. За національністю румун. Має зв’язок з родичами, що знаходяться на службі в румунській армії. Проводив антирадянську агітацію. ... Семенов А. Д. Головний інженер заводу. Колишній полковник царської армії. ... Гроссе І. К. Ст(арший) інженер дослідницької лабораторії. За національністю німець. Син кол(ишнього) власника чавунно-ливарного заводу в Черкасах. Виключений з комсомолу, як чуждий елемент. Має братів – одного в Відні, іншого в Варшаві, з яким підтримує зв’язки. ... Крашкевич Г. А. Ст(арший) інженер-економіст. Вихідець із Польщі. Син дякона. ... Брат Крашкевича в Америці (м. Балтимора) – настоятель уніатської церкви. Крашкевич з ним зв’язаний. ... Клібаутський П. Х. Технік по підготовці інструктивних відомостей по військовій продукції. В анкетах пише, що він українець, а в дійсності – німець. Плутає автобіографію” [7, с. 125]. Отож достатньою причиною для звільнення, як показує практика, була етнічна приналежність.

Всього за даними ЦК КП(б)У з оборонних підприємств України було звільнено понад 1000 поляків, підозрюваних у шпигунстві, “політемігрантів” та інших “ворогів” [6, арк. 289].

Національні “чистки” та перевірки проводилися по всій Україні, але особливо ретельно – у прикордонній смузі та районах компактного проживання національних меншин. Про особливу “пильність” йшлося у виступі на червневому (1933 р.) Пленумі ЦК КП(б)У Д. Мануїльського, який, схвалюючи “сувору лінію” при проведенні чисток, заявив: “... По Київській області треба врахувати і ту обставину, що ми маємо тут національні райони, де треба дуже серйозно та ретельно проводити чистку, по-друге, що ми маємо прикордонну смугу, та, по-третє, з. д. (залізничну) лінію вкрай засмічену, незадовільно працюючу. Тут також повинна бути дуже ретельна чистка”. Про послідовність “чисток” у національних районах говорив і П. Постишев на січевому (1936 р.) Пленумі ЦК КП(б)У: “... Ми звертали особливу увагу партійних організацій на райони прикордонної смуги. В результаті перевірки партійних документів в цих районах виключено з партії 1583 чоловіка, що складає 15,4% від усієї кількості комуністів”. При цьому в числі районів Київської області, що “особливо виділяються”, партійний лідер назвав також і “колишній

Мархлевський район, нині ліквідований, який... перевірjali раза три, там виключено 46,6% всього складу партійної організації” [1, с. 153].

Заслугує на особливу увагу таке явище як фабрикування владою справ шпигунських, диверсійних та повстанських організацій, в які нібито входили українські, німецькі, польські, грецькі “націоналісти”. Більшість таких союзів та організацій, що проходили по лінії НКВС існували лише в уяві організаторів репресивних акцій. У 1930–1934 рр. Державне політичне управління “викрило” низку “контрреволюційних” організацій: “Спілку визволення України” (СВУ); “Український національний центр” та його структурний підрозділ “Українську військову організацію” (УВО); “Блок українських націоналістичних партій” (УКП, боротьбісти, есери, есдеки та ін.) Більшість таких справ була спрямована на боротьбу з німецьким та польським фашизмом.

Так, німецький “шпигунський” центр – “Національний Союз німців на Україні” був викритий 16 березня 1937 р., а 19–22 лютого цього року спецколегією Дніпропетровського облсуду було заслухано справу про “Національний союз”, що організував свою контрреволюційну діяльність в Хортицькому німецькому педагогічному технікумі [5, арк. 55].

Ще одним заходом репресивного тиску на представників національних спільнот стало переселення громадян в інші райони проживання, яке пояснювалося причинами економічного та військово-політичного характеру, зокрема впровадженням заходів для укріплення прикордонної смуги. Здійснювалися ці заходи в першу чергу у стратегічно важливих для обороноздатності країни регіонах.

Отож, характеризуючи зміни у державній політиці щодо національних меншин, варто звернути увагу на згортання роботи державного апарату по забезпеченню національних інтересів етнічних груп, що найбільш відчутно проявилось у 1933–1937 рр. На Пленумі ЦК КП(б)У саме 1937 р. було застосовано термін “шкідництво націй”. Його автором став член ЦК КП(б)У О. Шліхтер, що застосував його щодо розвідки промислової нафти Українським відділом Союзнафти [7, с. 133].

#### Список використаних джерел

1. Бугай Н. Ф. Народы Украины в “Особой папке Сталина”. – М.: Наука, 2006. – 271 с.
2. Національні меншини в Україні, 1920–1930-ті роки: Історико-картографічний атлас / упоряд.: М. І. Панчук та ін. – К.: Четверта хвиля, 1995. – 104 с.
3. Реабілітовані історією: У двадцяти семи томах. Вінницька область. – Кн. 1. – Вінниця: ДП “Державна картографічна фабрика”, 2006. – 908 с.
4. Реабілітовані історією: У двадцяти семи томах. Вінницька область. – Кн. 2. – Вінниця: ДП “Державна картографічна фабрика”, 2007. – 848 с.
5. ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 6. – Спр. 509.
6. Там само. – Оп. 18. – Спр. 12.
7. Чирко Б. В. Національні меншини в Україні (20–30-ті роки ХХ ст.). – К., 1995. – 214 с.

#### References

1. Buhay N. F. Narody Ukrainy v “Osoboy papke Stalina”. – M.: Nauka, 2006. – 271 s.
2. Natsional’ni menshyny v Ukraini, 1920–1930-ti roky: Istoryko-kartografichnyy atlas / Uporjad.: M. I. Panchuk ta in. – K.: Chetverta khvylya, 1995. – 104 s.
3. Reabilitovani istoriyeyu: U dvadtsyaty semy tomakh.

Vinnyts'ka oblast'. – Kn. 1. – Vinnytsya : DP “Derzhavna kartohrafichna fabryka”, 2006. – 908 s.

4. Reabilitovani istoriyeyu: U dvadtsyaty semy tomakh. Vinnyts'ka oblast'. – Kn. 2. – Vinnytsya : DP “Derzhavna kartohrafichna fabryka”, 2007. – 848 s.

5. TsDAGO Ukrainy. – F. 1. – Op. 6. – Spr. 509.

6. Tam samo. – Op. 18. – Spr. 12.

7. Chyrko B. V. Natsional'ni menshyny v Ukraini (20–30-ti roky XX st.). – K., 1995. – 214 s.

**Prydybaylo O. M.**, graduate student of the Department of the History and Archaeology of the Slavic peoples, National Pedagogical University by M. P. Dragomanov (Ukraine, Kiev), prydybaylo@gmail.com

#### Changes in national policies of Soviet Ukraine in the 30<sup>th</sup> years XX century (for example German and Polish minorities)

*The national policy of the Soviet state in the 30-ies of XX century have a number of characteristics – especially this increased repression and curtailment policy meet national interests. Currently, the national question is no less acute and urgent for both the international community and our country in particular. The impetus for change in national policy on minorities were foreign and internal factors such as prewar threat in the international arena, the failures in the implementation of collectivization, which put the blame on “saboteurs”, “class-hostile elements”, “nationalists” and so on. Repressive actions were under an appropriate legal framework and included activities such as dismissal, elimination of educational institutions, national theaters and publishing houses, relocation and imprisonment.*

**Keywords:** minorities, repression, national policy for resettlement.

**Прыдыбайло О. М.**, аспирантка кафедри історії та археології слов'янських народів, Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова (Україна, Київ), prydybaylo@gmail.com

#### Изменения в национальной политике советской Украины в 30-е гг. XX ст. на примере немецкого и польского меньшинства

*Национальная политика Советского государства в 30-е гг. XX ст. имела ряд характерных черт – прежде всего это усиление репрессий и свертывание политики удовлетворения национальных интересов. Сейчас национальный вопрос не менее актуален как для мирового сообщества, так и для нашей страны в частности. Толчком к изменениям в национальной политике в 30-е гг. стали внешнеполитические и внутренние факторы, такие как предвоенная угроза на международной арене, провалы в осуществлении коллективизации, вину за которые положили на “вредителей”, “классово-враждебных элементов”, “националистов”, “шпионов” и других. Репрессивные акции имели под собой такие меры как увольнение с работы, ликвидацию учебных заведений, национальных театров и издательств, переселения и заключения в тюрьмы и табора.*

**Ключевые слова:** национальные меньшинства, репрессии, национальная политика, переселение.

\* \* \*

УДК 001.89“71”:631.526.3“19”

**Васильюк П.**  
директор Українського інституту експертизи сортів  
рослин (Україна, Київ), vasyliuk@sops.gov.ua

#### СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК НАУКОВИХ ЗАСАД ВІТЧИЗНЯНОГО СОРТОВИПРОБУВАННЯ НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.

*Вітчизняне сортовипробування базується на наукових засадах дослідницької роботи, основи яких закладено ще наприкінці XVIII – початку XIX ст. Як показали результати дослідження, принципи триразової повторності дослідів і відповідності сортів до ґрунтового-кліматичних умов регіону стали одними з основних при розробленні в 1923 р. методики сортовипробування та запропонованого В. В. Талановим у 1928 р. сортового районування. Метою статті є висвітлення еволюції наукової думки в напрямі випробування сортів.*

*У наведеному матеріалі методом історико-наукового дослідження розкрито передумови розроблення і запровадження єдиної методики сортовипробування для всіх спеціалізованих установ. З'ясовано мотивацію початку такої роботи, висвітлено основні напрями, за якими досліджували сорти на початку ХХ ст., показано на які властивості й особливості рослин і сортового насіння звертали увагу при виборі краєвих.*

**Ключові слова:** сортовипробування, сортомережа, сорт, методика сортовипробування, районування сортів, стандартизація.

За визначенням вільної електронної енциклопедії “Вікіпедія”, наука – це форма інтелектуальної діяльності людей, скерована на отримання знань про природу, суспільство, мислення, на відкриття об'єктивних зако-

нів світу і передбачення тенденцій його розвитку. Сукупність накопичених знань, як теоретичних, так і практичних, дає можливість формувати досвід у розвитку окремих напрямів дослідження, зокрема агрономії, і як наслідок – підвищення продуктивності галузевого виробництва. Вітчизняне сортовипробування також базується на результатах наукових підходів у вивченні сортів культивованих рослин.

Аналіз передумов розвитку наукових основ вітчизняного сортовипробування дозволив з'ясувати, що перші спроби запровадження робіт з вивчення сортів були ще у другій половині XVIII ст. Тоді сортовипробування проводили з метою виявлення кращих зразків за якістю і врожайністю, що відіграло значну роль з економічної точки зору для комерційних фірм [1]. У першій половині XIX ст. вже визначали доцільності вирощування тих чи інших сортів у місцевих умовах [2]. Таким чином, ще тоді було визначено фактори, що стали основним критерієм районування сортів, проведеного вже в середині ХХ ст., підбір сортів відповідно до ґрунтового-кліматичних властивостей території. У цей час також закладено перші наукові основи сортовипробування: відсутність строкатості ґрунтів під дослід, використання селекційного матеріалу, триразова повторність дослідів, однакова густота посіву, відсутність на ділянці бур'янів, застосування спільних методів і засобів збору врожаю, його очистки та сортування, визначення основних на той час показників якості зерна (абсолютна вага, кількість зерен у п'яти золотниках, склоподібність, плівчастість та ін.), застосування математичного методу оцінки похибок спостережень. Наприкінці XIX ст. дослідів з випробування сортів розширилися завдяки дослідженням біології і фізіології рослин. З цього часу також було запроваджено колективне сортовипробування.

Важливою подією в історії принципу організації сортовипробування стало прийняття в 1911 р. запропонованої П. В. Будріним резолюції щодо організації при обласних селекційних станціях мережі сортовипробувальних ділянок та виділення цього напрямку в окремий розділ наукової програми установ [3].

Період 20-х років минулого століття увійшов в історію розвитку аграрної науки і дослідної справи етапом “ренесансу”, що характеризувався створенням низки галузевих дослідних установ і освітніх закладів. Особливого піднесення також набули дослідження наукових підходів проведення сортовипробування. В цьому напрямі слід відмітити діяльність Сорто-насінневого управління Цукротресту (СНУ) та Всеукраїнського товариства насінництва (ВУТН). Перша організація у 1923 р. у власній мережі з проведення колективних досліджень запровадила єдину систему колективного сортовипробування, розробивши спеціальну методику, а друга створила особливу мережу сортовипробувальних пунктів □ Українську сортомережу.

Дослідні установи СНУ Цукротресту сортовипробування проводили з цукровими бур'яками, озимом пшеницею, озимим житом, ярими культурами та бобовими, прагнувши до одноманітності на всіх шляхах випробування, використання отриманих даних як результату колективного, тобто множинного за єдиною програмою і методикою дослідів [4].

Управління на другому засіданні свого дорадчого органу Наукової ради (27 грудня 1922 р.) затвердило